The Tsene-rene: The Story of the Yiddish "Women's Bible"

Limmud Festival 2022

ספר

צאינה וראינה

על

חמשה חומשי תורה

עם

הפטרות וחמש מגילות ותרגום למגילות

בלשון אשכנו. עברי מיימש.

עשה האלוף היקר כמהי יעקב במהי יצחק מק"ק יאנאווא

חלק שני

נֶּער צָאֶינֶה וּרְאֶינֶה אִז אַרוּשׁ נְינוּסְשׁ נִינְארין פֿון פִּיל סְּדְרָשִׁים אונ פּון פִּיל פָּרוּשִׁים. אונ איז נִּישְׁרִיבִּין אוֹף טִייִּסְשׁ כְּדִי עשׁ זָאלין פַּאר שְׁמַדִּין. נְרוּישׁ אונ קַלִּיין זאנ אויך הָאפֶּין מִיר אוּנְטָער דִי פְּסוּקִים פּוּן נָער הוֹנָה נִישְׁפְּעֹלְים אַלֶע נְסְרִּדֹּת בְּדֵי כְּעוֹ זָאל קָענַען בִּייענַען אַן שום טָעות. נָאר נָאשׁ נִיפִיין:

אויה הָאפִין מִיר פַייא יָעדין חוֹדֶשׁ נִיּדְרוּמְמ אֵין לוּחַ אויף פּוּפְצִינ יָאהְר. כָּען זֶאל וִישִּין וָיָען עֻשׁ נִיפָּאלְם דָער מוֹלֶר. אוּג וַיִעלְכֶער מָאג אִיז ראש חוַדְשׁ. אוּג ווָען עֶשׁ נִיפָּאלְם יום מוּב. הֲנוֹבֶּה. פּוּרִים. הַעָּצְיתים. הֲמַשָּׁה עָשְּׁר. לֹצ בָעוֹפֶר. אוּג אַרְבֶּע פַּרְשִׁיוֹת. אַלָּם אוֹיף עַבְּרי פַּיִימְשׁ.

אור האבין מיר נידרוקט אַלע צִיוּרִים וואש זיינען נידרוקט ניווען פון אַלע מָאל.

ווילנא

ברפום של ר' א"צ ראזענקראנץ, ור' מ"מ שריפטזעטצער -שנת תרנ"ה לפ"ק

ЦЕЕНА УРЕЕНА.

Переводъ Пятикнижія на жаргонъ. Съ Виленскаго изданія 1887 г. безъ изм'яненій. Часть ІІ. 1895.

Created by Pamela Brenner

ייך (אגייר) גוועון דים אחלטן איט (כיסוף) דמו מיין קחוב חויי עו בעסר רמו מיך וחו עבירה טהון דם ווערט הקב"ה דען פֿיימר גינגי

מול) עטליפע חלאים ומגן מין אן הט גהייםן (אילה) דר וומר מויז לירן ער ומגט אטה מיין אטל מיין אלך פפלעגט מיין גמרטן פון מיין גענמגן גוומרן מויז די אוימר מין אלרים דם פרעה הט למון קליינע גוטן וויין טטמק דם קואט דר אוך די ערסטע ימר מול זיהט די דר קינרר פון ישרח? אין די אויאר פֿר אויארן ווען ישרא? ניט הבן אויו וויין אויז דען גארטן איז ניט גוט ער ווערט אייט? עסיג דא ווי? ער גאוימרט מיהר חסבון וואו זיא זיין סוודיג גוועון לו ארבייטן. דא איהק ואון אויו רייסן דא קואט דער חלק מיין גערטנר אול' ואגט ומגט אסה פר הקב"ה רבס"ע וומו המבן דים קינדר פר עבירות. דו ערסטי ימר וומקסט איין גמרטן ניט וער גוט מבר זים אעגן דו גַשהון דו אן זי אוא שהושי דא ענפרט הקב"ה די קינדר ווערן אייט! אנדרע יאר בעסר זיין אוא אויך ואגט אשה לו גאט ישרא! ווערן דו רסעים זיין פערווך עם חונ' נעם חיין קינד הרויו חונ' אחך עם חנדרע יחר פרום ייין חונ' ער יחגט אשה דום החשט ביחגט דחו (עבנדיג דמ ווערסטו עו זעהן דמ נממן אטה חיין קינד מונ' אמלט ישראן ויין מון דימ טשערן מין היאן מונ' דומ וויומט זים געבן דו מו ליבנדיג מול הם מו גהייםן (אילה) דו מיו טייטם עו וומך דר (מנד מר) יטרמל דמ וומר זיך הקב"ה בוויליגן מול פערגעבן דימ קוועטסט איןדי אויארן אול דר יעלביג אילה וואר איין גראור רטע. עבירה (ויפֿן וירד) אול' אסה קערט זיך הערוס לו נידרן אול' גינג ער נפס דמו ויוברנע בועך דו אסה הט בסריבן דרויף מיין (שס) פר הקב"ה הינטר ויך נו אב טיידן פון במט דו ויין פניס פין אסה לו מויף ברענגן דען (מרון פון יוסף) דען די אלרים המבן יוסף נמך וומר מוי געגן הקב"ה מוואיר מויך טהון וועןאיר מוי געהן טאינה מין טמד גומגט מין מיין מייורכן קמפטן מאל טהמטן מיהם מין דען מסרה דמ גמהן איר מויך הינטר זיך כוואר גוייך מו הקב"ה במך (נילום) דמ נון ומלטן יטרמו מויו אלרים געהן דמ קמנט אטה טשעהט געגן מונור פנים דר אדרט געהט מין יוקוט דמ אטה הט דמן האסטן ניט געפֿינדן אוא אחלט ער איין בופך אונ׳ טרייבט ואון הראב געהן פון היאו דאו יסראן האבן דו עגן גאחלט דח דרויף מיין (סם) געה מויף דו (טור) כוואר יוםף מיו גהייםן מקם בגעגנן מיהם בנוע אוחפים לו טעדן מיהם מונ' ער וואר ייד ישהר מיכ׳ רחו ובלביג בועך נחם (איכה) מונ׳ ווחרף עו מין דמו פייחר פערפטן דם ווחר ער זיך מן המוטן מן דען כסח הכבור דח בטילט רת גינג מרויז מיין מקם מונ' יטרמן המלט עו פר מיין ע"ו (וירמ הקב"ה מויף מיהם מונ' וומר מויף אטה טפרייטן זיין וומוקן פֿוןהינן מחרן) מוכ' דם מהרן הם גועהן רו דמו קחוב ועבם. מוכ' שפריכגם קמן אמן ועהן ווים גמר בעו מיו ווען אמן מיין עבירה שהום דען דא האנט ער ישראוֹ ניט אב רעדן מוס ניט לו דיהכן (ויבון אובח) בעמאר ישראוֹ הבן מיין עבירה גטאן דא וואר אשה אויף דען היאוֹ אונ' אהרן וואר בויאן איין אובח ער המט געדמלט ער וואלט וויאן געגאנגן אונ' קיין בעו וואר איהקבגעגנן אונ'יעלונד דו יטראל הבן מין וויין איט דעם בוימן ביו דמו אטה ומלט קואן מוני ומגט ווען עבירה גטמן דמ וומר ויך אטה פערכטן פר פינף אומפים די מיהם ישראל אוערן בויאן אין אובח דא ווערט איטוילר חיין סטיין ברענגן ווארן בגעננן אונ' הייסן אוא איט נעאן (אף אונ' קנף אוכ' אסביר רא ווערט ראו אובח באור אויו גבויאט זיין אבר איך ווין (אנגואם אוכ'אטחית אוכ'חיאה) אוכ' אוו באור אוי גבויאט זיין אבר איך ווין (אנגואם אוכ'אטחית אוכ'חיאה) אוכ' אוו באור אוי גבויאט זיין אבר איך ווין (אנגואם בוימן דו אובח חונ' הט זיך חויך גפערכט דו אן מיהם נים ומו דר מבות מברהם ינחק וינקב דמ וומרן דריים בעוע אומבים חיין וועק טוֹמגן גוֹייך מלו אן (חור) הט ערטומגן דמרום המט ער אוון בוימן (ויפן דמ בלייבן נמך ביים אטה לוויים בעוע אוֹחכים (מן חור חיאה) חיין אובח מונ' מהרן המט בערמכט וחל מיך איך למון ערטומגן דמ ימגט אטה לו הקב"ה נים דות מיינם מויף דיך מונד טהום מים

קיין כהן . אָבֶּער וִייא בַּאלָד נַאט הַאט מִיש אים נָרֶעם אַיין גום לָשוֹן נִיּפְרָא נָוֹאשׁ מַלְאָבִים בַייִדין דֶער מִים אַזוֹא ווִיא אִין פְּסוּק שְׁמֵיים וְמָרֶא וָה אָלוָה אַזוֹ אִיז דִיא בַעָה פוּן משֶׁה גִיקִילְשׁ גינוארין דען ער הָאם גיוָאנִם הָאמשׁע אִיךּ נועל נים דינען אין בית הַמְקְדָשׁ אויף דֶּר עַרָד י נִועל אִיךְ דִינָען אִין בֵּית הַמְקְדָשׁ אִין הַיִּמִיל אַזוּ װִיא אַיין מַלְאָדְ ווַייל נָאמ הָאמּ סִים מִיר נִירָעם דָאשׁ לָשׁוּן פוּן אַיין מַלְאָּךּ ניִקָרָא נִים אַזוֹ וִויא צוּ אַנְדֶערֶע רֶעם עָר מִים דָעם לָשׁוֹן נִיבֶּר עֶר הָאם זִיךְ נִימְרָאפִין אַיין סָאל צוּא רֵייִדין אַזוּ וִויא סִיר נִיפִּינֶען כֵּייא בּלָעָם שְׁמֵיים נוֹלָר אָלְהִים אָל בּלְגָים נָאם הָאם זִיךְ נימְרָאפּן צוּ בּּלְעָם. דֶר בַּעל הַמוּרִים שְׁרֵייבָּם נָאם הָאם נִיהַייִסִין משֶׁה וָאל אָן שְׁרַייבּן אָין דער תוֹרָה נַיָּקרָא מִים אַיין אליף אַזוא וויא מַלְאָבִים בַייִדִין הָאמּ משֶׁה זִיְדְּ נִימְרַאּבְמּ אַזּ איך נועל אָן שְׁרַייבִּין נַיְּסְרָא מִים אַיין אליף נועלין ישְּׁרָאֵל זָאגִין אִיךְ בִּין אַיין בַּעל נַאֲנָת דָאשׁ אִיךְ שְׁרֵייבּ אוֹיף מִיר אָן אַיין חָשׁוּב לְשׁוֹן פּוּן דִיא מַלְאָבִים זָאל אִיךְ אַן שְׁרֵייבִּין אָן אַיין אליף נָועל אִיךְ עובֶר זַיין רָאשׂ נִיבָּאם פון נָאם וָואשׁ ער הָאם מִיר נִיהַייִסְןּ מִים אַיין אליף שְׁרֵייבִּין יְרוֹם הָאמּ םשה אַיין קליינע אליף אָן נִישְׁרִיבּן אִיז נְלַייִר וויא אָן אַיין אליף אוג הָאט נָאטִשׂ נִיבָּאט גִיהַאלְמִן דָען עָר הָאם אַיין אליף אָן נִישְׁרָבָּן הָאמְשֶׁע זִיא אִיז קְלֵיין: פֵאהָל פוַער דָאשׁ קוּל אָיז גִינָוען אָין אוֹהֶל סוֹעֵד אונ געשׁ אָיז גָיִמּ נוארין גיהערט חוץ פון דעם אוהל מועד הַאמְשֶׁע דָאשׁ קוֹל פון נַאט אָיו זְיישַר שְׁמַארְק פוּן דָעקם וָוענִין קען נָאם מַאכִין דָאשׁ אָפִילוּ דער טענְטִשׁ נואשׁ שָׁמַיּיִמּ נאהענם ביי דעם קול זאל עם נים העביו. אַזוֹ וויא מִיר נִיפִּינָען בַּייא שְׁמוֹאֵל הנבוא יָאשׁ עָר אִיז נִינֶוען אַיין יונָג בֵּיי עֵלִי הַבּהַאַ. אונ נאם האם נירופין צוא שמואל ביינאכם אין שׁלָאף הָאם ער נִימִינְם דָאשׁ זַיין הַאַר

שָּל משֶׁה נָאם הָאם נִירוּפִין צוּ משַׁה דֶר בְּחַיֵי שְׁרֵייבְּט עש שְׁמֵיים אִין מְשְׁלִי צַקבְצנְוָה יִרְאַה וְי ששרונבודותיים שלמה המלך לאזמ אונז וויסין אין דעם פָּסוּק דָאשׁ דִי בֶּעסְטֶע מִדָּה צְּוִוּשִׁן אַלֶע מָדוֹת אָיז עֲנָוָה דָאשׁ דָר מֶענְמְשׁ זָאל זיך נידעריג האלמין י אוג נוייל דאש איז די בְּעַסְמָע מָדָה דְרוּם אִיז מֹשֶׁה אָין דֶר תּוֹרָה נָאר וָוארִין גִילויבָם מִים דער מָדָה פוּן עַנָוָה אַזוֹ וויא אָין פַּסוּק שְׁמֵיים וְהָאִישׁ משָׁה עָנָיו מְאד סשָה הָאם זִיךְ זַייָער נִידַעריג נִיהַאלְמִין אוּג ַטען לױבָּט אִים נִיט סִיט אַיין אַנְדֶערָע נוּטָע 🕏 טָען סָרָה הָאמְשֶׁע עָר הָאמ פִיל נוּמַע מְדוֹת גִיהַאט דאש אִיז וַוייל עָנָוָה אִיז דִי בֶּעסְטֶע בְּדָה. אוֹנ ווַיִיל משֶׁה הָאם זִיךְּ נִידָערִיג גִיהַאלְמִין דְרוּם הָאם עֶר נִים נִיוָואלְם אַרֵיין נֵיין אִין אֹהֶל מוֹעֵד ווויל ער אָיו ווארין באדעקם סים איין וואלקין אוג דיא שכינה איז אין אים נינוען . האמשע נאט האם שוין לַאנְג נִיזָאנְם צוֹא משָׁה אִידְּ נַועל מִים דִיר ריידין אין אהל מועד פון דעשט וועגן האט [דיידין אין אהל ער גים גיוואקם קופען אין אהל פועד הפלה צוא מָאן י אָדער נְבוּאָה צוא בַּאקוּמען י אָדָער קַרְבָּנוֹת צוּא בְּרֵיינְנֶען י בִּיז נָאם הָאם • אִים גִירופִין ער וָאל קּיְטֶן אִין אֹהֶל מוֹעד אווא וויא בא און פֿסוּל הְּמַהום וֹילְנְאִאָּלְ סְבְּּח נָאם הָאם נִירוּפִין צוּא משָׁה. רַבִּי אִיסֶרִיל שְׁרֵייבְּט דִיא אלף פון וַיִּקְרָא אִיז קַלַיין גישריבין אין דר תונה נְלֵידְ וויא עם וואלם ישְׁטַאנָן אָן אַיין אלף וַיָּכֶר דָאשׁ אִיז טַייִמְשׁ אַ קאלם בּלוֹטֶר דִיא דַעָה פון משֶׁה אִיז נִיקִילִם אונ נִישְׁטִילְט נִיוָארִין פון דָעם ווָאשׁ עָר איז פָריער צארינָדיג ניווען נדייל ער איז נים בעלי רופט אים איז ער גיקנטן צוא אים זאנם

Background

Author: Jacob ben Isaac Ashkenazi (1550-1625), of Janów

Timeline: ca. 1590

Earliest extant edition: 1622, but at least 3 older editions existed

Why?

So that "all the people of the land, both small and great, might themselves know and understand how to read all of the twenty-four books. For the people hear sermons in the synagogues and do not understand what the sermon is. They speak too rapidly in the synagogue, but in the book one can read slowly, so that one can understand by oneself."

"The beginning of the seventeenth century saw the publication of a Yiddish work on the liturgical Bible that eclipsed what came before it and transformed the world of the Yiddish Bible.

This work...has been reprinted [over] two hundred and seventy-five times, both in Yiddish and translations into a number of languages.

There were other attempts to make the Bible available in Yiddish for a popular audience, from the translations of Joseph Witzenhausen and Yekutiel Blitz at the end of the seventeenth century to the modern translation of Yehoash (Solomon Bloomgarden) in the early part of the twentieth century.

None of them has come close to matching the cultural influence and historical importance of the Ze'enah U-Re'enah."

- Morris M. Faierstein, Introduction, Ze'enah U-Re'enah: A Critical Translation into English

A Cultural Introduction

- 1. <u>Tevye</u> 41:45
- 2. Shtisel, Season 1 Episode 12, 9:03-11:13

The Title

Shir Hashirim - the Song of Songs 3:11

אָמִינָה וּרְעָינָה בְּנָוֹת צִיּוֹן בַּמָּלֶך שְׁלֹמֵה בָּעֲטָרָה שֶׁעִּטְרָה־לְּוֹ אִמוֹ בְּיָוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיָוֹם שִׂמְחַת לִבְּוֹ

O maidens of Zion, go forth And gaze upon King Solomon, wearing the crown that his mother gave him on his wedding day, on his day of bliss.

1663 Prague

What can we infer from the title?

The conventional wisdom, since the beginning of modern scholarship in the nineteenth century, has been that Early Modern Yiddish literature was primarily written for and addressed to "women and men who are like women" in that they are not learned and cannot read a Hebrew text.

The **assumption** that the audience for the Ze'enah U-Re'enah was primarily women was central to virtually every reference to this work in all the modern popular and even much of the scholarly literature on the subject. It was considered to be so self-evident that no proof or evidence need be provided.

To the extent any **proof** was offered, it was usually a reference to the "title" of the work, Ze'enah U-Re'enah, "go forth and gaze," a phrase from Song of Songs 3:11. The full phrase is, "O maidens of Zion, go forth and gaze."

What the critics are saying:

"a fascinating, didactic book which could win the approbation of the strict moral leaders of Eastern European Jewry, and at the same time **accompany women** as their favorite literary and devotional text from girlhood to old age. For generations there was hardly a Yiddish home that did not possess a copy."

"Because of its orientation toward women readers, the book is particularly focused on the biblical matriarchs, the various courtships mentioned in scripture, and the rescue of Moses by Pharaoh's daughter. Although there are vivid depictions of Paradise and Hell, there is an emphasis that righteousness is to be found in serving God willingly and wholeheartedly, rather than out of hope of reward or fear of punishment. Charity and almsgiving are also emphasized."

- Sol Liptzin, A History of Yiddish Literature, pp. 10-11. (1972)

What the critics are saying:

"Tz'enah Ur'enah became an essential ingredient of the Jewish home. Every shtetl and neighborhood had its *zoger'keh* ["sayer"], the woman who held audiences enthralled as she read and declaimed from her worn, treasured, Tz'enah Ur'enah. Men, too — even scholars — used it as a review of the weekly Torah reading in its breadth and depth. Many a world-famous rabbi and *rosh yeshivah* recalls fondly how his first inspiration in Torah study grew out of those hours on his mother's lap as she read to him from her Tz'enah Ur'enah. "

- ArtScroll Jacket Cover, *The Weekly Midrash: Tz'enah Ur'enah, the Classic Anthology of Torah Lore and Midrashic Commentary.* (1993)

example from Genesis Toldot Yizhak gives You forbade me from eather the tree of knowledge fore since I did not be

Toldot Yizhak gives another explanation. Adam excused himself by saying, You forbade me from eating of the tree of knowledge before I had a wife because the tree of knowledge creates the desire and inclination to love women. Therefore, since I did not have a wife, You correctly forbade me from eating of the tree of knowledge, so that I should not have the desire or evil inclination for women. However, now that you have given me a wife and it is a mitzvah to have children, therefore I ate it because I have a wife. This is also why she gave it to me so that I should have desire for her. Another explanation is that Adam excused himself because the Holy One gave him a wife who should help her husband because the man is obligated to study Torah. The wife should cook for him and should provide the food for the house and the husband should not ask whether she is cooking kosher or not. He must believe her. That is why the verse says, "the woman that you gave me as a helpmate" [3:12]. She gave me

to eat and I am not obligated to ask her what sort of apple she gave me. I thought that it was a different sort of apple. 127

The Title Page vs. The Title

"It would be reasonable to see the phrase Ze'enah U-Re'ena has a subtitle or a short-hand title to differentiate it from the many other works with the title Hami-sha Humshei Torah. The problem, as we will discuss below, is that **too much has been made of this phrase as a reason for seeing this books as specifically some-thing for women**, both for positive and negative reasons. However, there is no need for casuistry or speculation about what message the author intended to send about his intended audience, if any, with the allusion to the phrase Ze'enah U-Re'enah, since he explicitly states a little farther down in his title page that the **intended audience for this work was "Anashim ve nashim," men and women**."

- Morris M. Faierstein, Introduction, Ze'enah U-Re'enah: A Critical Translation into English

Halakhic References, Part 1

<u>Taz (Turei Zahav)</u>, 1586-1667. Published in 1646.

מי שאינו בר הכי ודאי ראוי לקרות ב**פירוש התורה שיש בלשון אשכנז בזמנינו כגון ספר צאנה וראנה** וכיוצ' בו כדי שיבין ענין הפרש':

"Whoever is not learned certainly ought to read **contemporary Torah commentary in the** language of Ashkenaz, such as the *Tsene-rene*, so that he can understand the weekly portion"

Halakhic References, Part 2

Chofetz Chaim (Rabbi Israel Meir Kagan), 1838-1933. Letter written in 1933:

בדורות הקודמים היה לכל בית ישראל **מסורת אבות ואמהות** לילך בדרך התורה והדת ולקרות בספר "צאינה וראינה" בכל שבת קודש

"In the earlier generations, each family in Israel had a **tradition of fathers and mothers** to follow the path of Torah and religion and to read the book Tze'ena URe'ena on each holy Shabbat"

Literary References

"The Tsene-rene really opened my eyes. As I noted above, in the kheyder I studied only discontinuous sections of the Pentateuch, with no relation or connection between them. Through the Tsene-rene, a complete and elaborate picture from the lives of our ancestors was disclosed to me, a picture seasoned with fine and wonderful aggadot [fables], which captured my heart."

– Russian and Hebrew writer and publicist Yehuda Leib-Binyamin Katzenelson (Buki Ben Yogli, 1846–1917)

A Brief Translation History

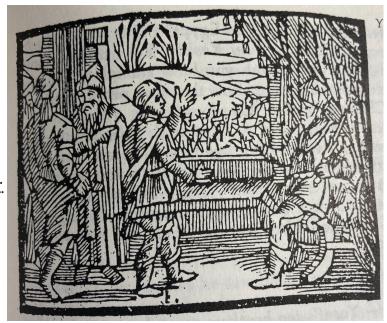
Parashat Mikeitz

<u>רַיְהָ</u>יּי

7

אָר:ק שְׁנָתַיִם יָמֵים וּפַּרְעָה חֹלֵבם וְהַנָּה עֹמֵד עַל־הַיְאָר:ק

After two years' time, Pharaoh dreamed that he was standing by the Nile...

פרשת מקץ Parashas Mikeitz (41:1-44:17)

& Pharaoh's Dream

ביהי מקץ שנחים ימים — At the end of two years (41:1). At the end of the two years during which Yosef was punished for relying on the wine steward, Pharaoh had a dream.

Chizkuni writes of Yosef's punishment that he ought to have had twelve sons, like his father, but ten were taken from him and he had only two. He ought to have been in jail for ten years, but two extra years were added because he had relied on the wine steward.

"After two years time" [41:1]. At the end of two years, Pharaoh had a dream. Hiz-kuni writes. The Talmud writes in [tractate] Sotah.¹ Joseph wanted to sleep with his master's wife, but the image of Jacob appeared and overcame his inclination. He stuck the nails of his ten fingers in the earth and allowed the semen to go out. The king found a nail in it and he was angry. He was supposed to have twelve tribes like his father. Nonetheless, he only had two children, because he had lost the children when he released semen from his ten fingers. Also as a result, Joseph was commanded to be in prison for ten years and a further two years because he had relied on the chief cupbearer.²

Bereishit 41:45

ַוּיָקְרָא פַרְעָה שֵׁם־יוֹסֵף בָּפְנַת פַּעְנֵהַ וַיִּהֶּן־לָוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פָּוֹטִי פָרַע כֹהַן אָן לְאִשָׁה וַיֵּצָא יוֹסֵף עַל־אָרֶץ מִצְרִים:

Pharaoh then gave Joseph the name Zaphenath-paneah; and he gave him for a wife Asenath daughter of Poti-phera, priest of On. Thus Joseph emerged in charge of the land of Egypt.

S Yosef Marries Asnas

ביקן לו אָת אָסְנָת בַּת פּוֹטִי פֶּרֵע — And he [Pharaoh] gave him Asnas, daughter of Poti-fera [Potiphar] (41:45). Why was he called Potifera? Because he fattened (Hebrew — pitem) calves for sacrifice to idols.

"He gave him Asenath daughter of Poti-phera" [41:45]. He gave Joseph a wife, the daughter of Poti-phera. He was called Poti-phera because he gave fattened calves for foreign gods. He was called Poti-phera because he was a *eunuch*. He could not sleep with a woman. He said that he became a *eunuch* because he was ashamed before the other nobles and became a priest³⁰